расписана.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылдан үндезилеттингеи

ШЫН

1973 ЧЫЛ
МАРТ
17
СУББОТА
№ 64 (9140).
Өртээ 2 коп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Часкы тарылгага уткуштур

❁ Бо чылын „Большевик“ совхоз 2662 гектар черге тараа культураларын чаштырар. Амгы үеде 200 тонна кызыл-тас, 457 тонна арбайны чажар шынарынга чедирген.

❁ «Искра» колхозтуң техниказы часкы хову ажылдарын чорударынга бүрүн белен.

Техника белен

«Искра» колхоз механизаторларның класын бедидеринче улуг кичээнгейни салып турар. Ол ажыл-агыйның 64 механизаторунуң 34-түү I болгаш II класстыы. Механизаторларның күш-ажыл төлевиринге материалдыг идиг бериишкинин шиңгээдип алган чорук, оларны ажыл-агыйга быжыглаарының аргазын берген. Техниканы ажыглаарының болгаш кадагалаарын организастаарының талазы-биле ол колхоз чүгле районда эвес, харын-даа республикада мурнакчыларның бирээзи болуп турары ынчангаш таварылга эвес.

1972 чылдың көрүлде-конгазы часкы хову ажылдарын чорударынга бүрүн белен. Ону чедип алыры-биле ажыл-агыйның кол инженери Ховалыг Ангыр-оол, мастерская эргелекчизи Сат Совек-Доржу олар улуг организакчы ажылды кылган.

График ёзугаар

Чадаананың «Сельхозтехника» каттыжыышкыныңың коллективи тракторлар септелгезин чедиишкинниг чорудуп турар. Амгы үеде Чөвөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларынга 43 тракторну, 62 шимчедикчини септеп берген. Слесарь-септекчилер Сат Доржулдай, Содунам Каң-оол, Ховалыг Даржыг-оол олар мурнакчы ажылдап турар. Норманың 115—120 хуу күүселдези — оларның хүн бүрүде көргүзүүнүндыг.

Чадаана каттыжыышкыныңың механизастаттынган отрядында база-ла ажыл улуг. Чөвөн-Хемчиктиң колхозтарының шөлдеринге 25 муң тонна органиктиг болгаш 1000 тонна минералдыг чемишчидилгелерни сөөртүп тегери планнаттынган. Оон аңгыда 3000 га черге бөк үнүштерни үзүткаар ажылды чорудар, 1000 га аңгысты аңдарар. Амгы үеде отрядтың механизаторлары ол ажылдарны чорударынга техниканы белетизээрин доозуп, өдек сөөртүрүнче кирип турар.

И. ОЛДЫРЕВ.

Белеткел эки

Тараяны болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериң база белеткээрин көвүдедир талазы-биле Бүгүэвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, «Большевик» совхозтуң тараажылары беш чылдың бо шиитпирлиг чылында боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алган. Бо чылын совхоз иниизи-биле 2662 гектар черге тараа культураларын чаштырар, оон бир гектарынга онаштыр 9,6 центнер дүжүттү өстүрери, тараяның ниити чылдазын 2415 тонна чедирери-ниңа көрдүрген. Ол ышкаш совхоз мал-чемни культуралардан 405 гектарга кукурузаны, 200 гектарга чаңгыс чылдыг сигеннерни өстүрер.

Бо сорулгаларны боттандырарынга часка шыңгыы белеткел улуг рольду ойнаар дээрзин шемижилер эки билир. Ынчангаш техника септелгезинии темпизинче олар онза кичээнгей салып келгеннер. Бо хүнерге чедир ыяда септезе чогуур 20 тракторнуң 16-зын, 16 сеялканың 12-зин, 17 ацдазының 14-үн, 140 илиринің 130-ин белениниң шугумуида тургузуп, эрес ажылдаяннар. Арткан техниканы ажыл-агый чоокку хүннерде бүрүн септеп дооскаш, комиссиига дужаар.

Техника септелгези-биле чергелештир часкы тарылгага үрезин белеткээри чедиишкинниг чоруп келген. Ыяда ам безин 200 тонна кызыл-тас, 457 тонна арбайны чажар шынарынга чедирип алган. 84 тонна суданын, 12 тонна чиңге-тараяның үрезиниң арыглап белеткээри үргүлчүлеп турар.

А. МИЖИТ-ДОРЖУ.

«Кызыл төп электростанция тудуг» эргелелиниң коллективи беш чылдың шиитпирлиг чылында бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Коллектив кежигүннери бо чылдың эрткен ийи айларында планныг сорулганы чедиишкинниг боттандырган. Эргеледиң бригадир С. Гиршовичиге удурткан бригадазы бо хүннерде республика найысылалының Ленин кудумчузунда 116 квартиралыг улуг чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Бо чылдың октябрьда бажыңныц ханазын салып доозарын бригада шиитпирлээн. Бедик темнини чедип алырынга мурнакчыларның үлегери улуг рольду ойнап турар. Чижээ, бедик мергежилдиг дашчы А. Аушев хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: дашчы Алексей Аушев.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Алдарлыг „Арсеналдың“ коммунистери

КИЕВ. Киевтиң В. И. Ленин аттыг «Арсенал» заводунуң коллективи бодунуң революсчу болгаш күш-ажылчы чанчылдары-биле сураглыг. Заводтуң цехтеринде беш хүнүң даалгазын дөрт хүн иштинде күүседир дээш шимчээшкин улам калбарган. Оон эгелекчилериниң бирээзи хоюглакчы А. А. Донченко. Ол будүрүлге черинден аңаа чаа хевирниң партия биледин бир-ле дугаарында тывыскан.

Оон-биле кады партия биледин «алдын холдуг токарь-мастер» А. Д. Ювченко, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Г. А. Васюков, цехтиң комсомол организациязының секретары, эдикчи Михаил Вознюк болгаш заводтуң өске-даа коммунистери алганнар.

Тургустуинган чаңчыл ёзугаар бир дугаарлыг чаа партия биледин Владимир Ильич Ленинниң адынга бижээн болгаш аңаа СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ат салган дугайын мурнакчы коммунистер улуг өөрүшкү-биле чугаалап турганнар.

— Ленин кажан-кезээде бистиң-биле кады, Ленин — бистиң коммунизмче эдерип бар чоруур тугувус-тур. Совет улусту Коммунистиг партия ол оруктап бүзүредиг башпап бар чоруур—деп, коммунистер чугаалап туралар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан): Киевтиң В. И. Ленин аттыг «Арсенал» заводунуң мурнакчылары «алдын холдуг мастер» Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хоюглакчы А. А. Донченко, «алдын холдуг мастер» коммунистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу А. Д. Ювченко, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, хоюглакчы Г. А. Васюков, механиктиг цехтиң партия организациязының секретары, «алдын холдуг мастер», хоюглакчыларның коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Г. М. Рюмков, цехтиң комсомол организациязының секретары, фрезер станоктарының эдикчизи М. А. Вознюк олар партияның чаа билеттерин алган соонда.

С. ТИТОВТУҢ телефотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

А. Н. Косыгинның Иранның шахиншагы-биле беседазы

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Март 15-те ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Иранның шахиншагы Мохаммед Реза Пехлеви-биле ужуражкан, беседалашкан.

Беседа үезинде совет-иран харылзааларының болгаш делегейниң ийи талаза сонуургалдыг чугула айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчуушкуну болган. Ийи чурттуң улустарының болгаш тайбынны быжыглаарының эргежыктарынга дүүштүр Совет Эвилели биле Иранның аразына кады ажылдажылганы болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны моон-даа сөңгаар улам хөгжүдеринче чүткүлүн ийи тала илереткен.

Эң-найыралчы ёзу-биле эрткен беседага Иранның Премьер-министри А. А. Ховейда болгаш даштыкы херектер министри А. А. Халатбари олурушкан.

Дугуржулгага ат салган

ТЕГЕРАН. (СЭТА-ның тускай корр.). Март 15-те ССРЭ-ниң чазаа биле Иранның чазаанын аразында Исфаганда металлургия заводун калбартыр талазы-биле кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы И. А. Кулев болгаш экономика министриниң бирги оралакчызы Ф. Наджмабади олар дугуржулгага ат салган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Н. Косыгин, Иранның Премьер-министри А. А. Ховейда, экономика министри Х. Ансари, Совет Эвилелиниң Иранда элчини В. Я. Ерофеев, албанның өске-даа кижилери аңаа олурушкан.

СЭКП Тыва обкомунда

1973 чылдың апрель 21-де коммунистиг субботник дугайында

Кызылдың пассажирлер АТБ-зинин, эът комбинадының, «Кызылдың төп электростанциязының тудуг» эргелелиниң болгаш Кызылдың өске-даа бүдүрүлгелериниң, тудугларының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының Москваның Лихачёв аттыг автозаводунуң коллективиниң үлегерин ёзугаар 1973 чылдың апрель 21-де коммунистиг субботникти чорудар дугайында эгелээшкинин СЭКП обкомунуң бюрозу деткээн, В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскаатқан коммунистиг субботникти 1973 чылдың апрель 21-де республикага эрттирер дугайында доктаалды хүлээп-алган.

Субботникке ажылчы чонуң калбак киржилгезин хандырарын, ону чорударын организастаары-биле ходбашкан айтырыгларны шиитпирлээрин, коллектив бүрүзүнүң чүнү кылырын, оон хемчээлин баш бурунгаар тодарадырын, тоску беш чылдың фондузунга салышкынын киирери-биле 1973 чылдың апрель 21-де коммунистиг субботникче үнер деп кыйгырыгны салбышаан, ажылчы чонуң ортузунга политиктиг ажылды чорударын СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, облпрофчөвүлелге болгаш ВЛКСМ обкомунга даасқан.

Эвилелдешкен РЕСПУБЛИКАЛАРДА

❁ Хөмүр-даш тывыжын бүрүнү-биле механизастаан

❁ *Эртемни—бүдүрүлгеге*

❁ Хожудааннарга мурнакчылар дузалаар

РСФСР: Хөмүр-даш хөй, чарыгдал эвээш

«Южкузбассуголь» комбинаттың шахтёрдары беш чылдың эгезинден бээр пландан ажыр үш миллион тонна хөмүр-дашты берген. Ол көргүзүүнү олар график ёзугаар 1973 чылдың ужунда чедип алыр ужурлуг турганнар. Хөмүр-даш тывыжының темпизиниң ындыг бедик өзүделиг болганы—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң эң бедиин чедип алыр дээш дагжыларның массалыг чарыжының түңнели болган.

Оон чорудулгазында шахталарның хөй пуруузунга хөмүр-даш тывыжында чаа агрегаттарны болгаш өске-даа дерилгелерни иептеретken. «Зыряновская», «Абашевская», «Томская» болгаш чамдык өске-даа шахталар хөмүр-даш тывыжының ажылдарын болгаш ону дашкаар транспорттаарын Кузбасска бир дугаар долузу-биле механизастааннар. «Юбилейное» дээр шахта эргелелиниң черлеринде хөй участоктарда автоматиканы ажыглап турар. Ол бүгү болза шахтёрларның күш-ажылының ортумак бүдүрүкчүлүүн 16 хууга бедидер арганы бээр.

Беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында комбинаттың дагжылары онза бедик темпини чедип алган. Пландан ажыр 300 муң тонна оттулар түүлүг белеткээн—ол болза эрткен чылдың ол-ла үезининден ийи катап хөй-дүр.

Ында бригадаларның болгаш шахталарның аразында чарыштың үндезини: эвээш чарыгдал үндүрүп тургаш хөйнү, эки шынарны чедип алыр деп принцип болуп турар. Беш чылдың эгезинден бээр тонна хөмүр-даш бүрүзүнүң бот-үнези 33 копеекке чиигээни санаттынган, а комбинаттың пландан ажыр орулгазы ийи катап өскен.

Шахтёрларның 1973 чылда хүлээлгеаинде түгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле оттулар түүл тывыжын миллион рубльге көвүдедири көрдүнген. Оттулар түүлүнүң бот-үнезини чүс-чүс муң рубльге чиигедири шиитпирлеттинген.

(СЭТА-ның корр.).

Украина: Күш-ажылдың, эртемниң эвилели

Бүдүрүлгелер-биле социалистиг дем каттыштырылгазының керээлерин чарып алган эртем-шинчилел институттарының болгаш конструктор бюроларының эгелээшкинин партиявыз Донецк обкомунуң бюрозу түүлдүг деп корген.

Ындыг керээлер беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылында бүдүрүлгениң ажыктыының улам ыңай озерин хандырар. Чижээ, Макеевскиниң Ленин аттыг шахта эргелелиниң составында кирип турар беш шахтазын даг ажылының талазы-биле каттыштырар дугайында комплекс ажылдарны бо чылын күүседирин Донецкиниң хөмүр-даш эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери хүлээнген. УССР-ниң Эртемнер академиязының физика-техника институдунуң эртемденнери элээн каш бүдүрүлгелериниң инженерлериниң киржилгези-биле канның пластиктиг бүдүжүн бедидер болгаш металлургия агрегаттарының ажылдаар хуусаазын узадыр талазы-биле шинчилелдерни чорудар.

(СЭТА-ның корр.).

Таджикистан: Мурнакчыларга деңнежир

Таджикистанга час эрте дүшкен. Бо чылын Төрээн чуртка эки шынарлыг 66 муң тонна хөвеңни бээр деп шиитпирлээн эң улуг Шаартузовск районнуң ажыл-агыйлары тарылга агрегаттарын часкы ажылдарга хуусаа бетинде белеткээн. Хөвең тарыыр дээн барык 20 муң гектар черни ацдаргаш, чемишчиткен, ам шык базырышкының эгелээн. Хөвең тарыырын мурнунда турганы ышкаш, он эвес, а беш хонук иштинде чорудары шиитпирлеттинген.

— Часкы ажылдарның онза чүүлү чүл дээрге, эрткен чылын гектарга онаштыр 41 центнер чедир хөвеңни ап шыдаваан бригадалар-биле социалистиг чарыштың керээзин мурнакчы бригадаларның чарып алганы болур—деп, Ломоносов аттыг колхозтуң даргазы Т. Садритдинов чугаалап турар. Ынчангаш хөвеңниң дүжүдүн ортумаа-биле гектар бүрүзүнге 4—5 центнер чедир немей бедидериниң талазы-биле онзуктеринге дузалаарын мурнакчылар хүлээнген. Ажылдың чорудулгазын боттарының аразында хынажырын организастаар. Районга хожудаагай чаңгыс-даа участок болгаш ажыл-агый турбас болуруи чедип алыр дээп.

(СЭТА-ның корр.).

Казахстан: Эртемниң чаа тудуглары

Казах ССР-ниң Эртемнер академиязының химия-металлургия институту тудугжулардан хөй каът бажыңнарлыг чаа комплексти алган. Тоску беш чылдың эгезинден тура ол эртемнер академиязының албан черлерин тургузары-биле ол хире улуг объектилерни ажыглалга киирген. Оларның аразында — космос хереддээшкинниң бедик дагда станциязы, ядролуг физика институдунуң радиохимика корпузу болгаш өскелер-даа. Ам даг херээнің, физиологиялың болгаш хөрзүн херээнің институттарының хөй каът улуг бажыңнарының тудуу дооступ турар.

(СЭТА-ның корр.).

Дузаламчы катап эгелээн

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Индостан чартык ортулукка мелилдежиишкин үезинде соксадып каан шериг дузаламчызын Каттышкан Штаттар катап эгелээш, Пакистанга 300 бронетранспортёрларны, а ол ышкаш артык кезектерни болгаш 1,1 миллион доллар түңнүг септеп каан ужар-хемге моторларын бээр деп шиитпирлээнин АКШ-тың күрүне департаментизи чарлаан.

Фам Ван Донг хүлээп алган

● ХАНОЙ. (СЭТА). ВДРниң чазаанын Премьер-министри Фам Ван Донг Азияның болгаш Африканың улустарынга эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының Ханойда чорун турар төлээлерин хүлээп алган. Вьетнам айтырыын шиитпирлээринге болгаш Вьетнамга тайбынны катап тургузарынга ол организацияның ажыл-чорудулгазының улуг идиглиг болганын Фам Ван Донг беседа үезинде улуу-биле үнелээн. Амгы үеде делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизининң мурнунда Вьетнам талазыбиле Париж дугуржулгазының долузу-биле күүсеттинген турарын чедип алыр сорулга туруп турар деп, ол айытқан.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Эң улуг үлетпүр каттыжыышкыны «Тесланың» аныяктары бешки беш чылдың үшкү чылының харыысалгалыг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар. Оолдар, кыстар боттарының коллективтеринге социалистиг күш-ажыл бригадалары деп хүндүлүг ат тыпсырын чедип алыры дээш чаржып турар.

ЧУРУКТА: «Орава-246» телевизорларны эптеп турар, бүдүрүлгениң эң эки ажыл-ишчилери Людмила Юригова биле Марцела Зякова.

(ЧТК—СЭТА-ның фотозу).

Сөөлгү даштыкы шакта информациялар

Венгрияда байырлал

⊙ БУДАПЕШТ. СЭТА-ның корр. В. Филипповтуң дамчыткаиы: март он беште Венгрия бодунуң төөгүзүнде улуг болуушкуунуу—1848 чылда Пештиге тура халыышкыниың эгелээнинден бээр 125 чыл оюн демдеглеп эрттирген. Шүлүкчү Шандор Петефиге баштаткан ол тура халыышкын феодал-помещиктерниң мелүүделинге, габсбургтарның тергиндээшкинингe удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш венгр революсиияның эгезин ол болган. Март 15-те болган митингиге ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Ада-чурттуң улусчу фронтузунуң Бүгүвенгрия Чөвүлелиниң Президиумунуң даргазы Д. Каллаи чүве чугаалааш, амгы Венгрияның улуг чедиишкиннерин онзалап демдеглээн.

Дузаламчы катап эгелээн

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Индостан чартык ортулукка мелилдежиишкин үезинде соксадып каан шериг дузаламчызын Каттышкан Штаттар катап эгелээш, Пакистанга 300 бронетранспортёрларны, а ол ышкаш артык кезектерни болгаш 1,1 миллион доллар түңнүг септеп каан ужар-хемге моторларын бээр деп шиитпирлээнин АКШ-тың күрүне департаментизи чарлаан.

Техниктиг чаартылгалар. Чогаадыкчы идепкей

Бо чылын комбинат 46700 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаар.

● *Технологтуг чаа дерилгелерден 70 хире дериг-херекселдерни тургускаш бүдүрүлгеде ажыглап эгелээн.*

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың хөй кижилиг улуг коллективинде арыглал фабриказының коллективинин үлүүнге харыысалгалыг ажылдар оналжып турар. Фабрикада ам ажылчын өзек хевирлеттинген. Бистин ажылчыннарывыс, инженер-техниктиг кадрларывыс кандыг-даа нарын бүдүрүлге айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлеп шыдаар, бедик мергежилдиг ажылчын кадрлар белеткээринин таарымчалыг аргазын тыпкан бис. Бистин коллективтин кежигүннеринин хөй нуруузу бурунгаарлаашкынга, чаа чүүлдерни чедип алырынга чүткүлдүг, планнын салым-чолу дээш харыысалгалыг болур чорукка кижизиттинген кижилер болуп турар.

Продукцияны хөйнү болгаш эки шынарлыг кылдыр белеткээри коллективтиң ниитий сорулгазы. Ону чедип алырынга кижи бүгүдезининг салыышкынын киирери дээш чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның шимээшкини калбарган. Чаа техниканы бүдүрүлгеге шингээдир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш фабриканың администрациязы, партия, профэвилел организациядары демниг күш-биле ажылдап турар. Беш чылдың эрткен ийи чылында фабрикага 160 чаартыкчы саналды киирген. Оларны бүдүрүлгеге шингээткенинден күрүне планы болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелер бүрүн боттанган. Ынчаарга бо чылын бистиң комбинат 46.700 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаар ужурдуг. Ол дээрге эрткен чылгы деннелден дыка бедик план.

Күрүне планын болгаш соцыалистиг хүлээлгени чедиишкинниг күүседиринин магадылалы болза, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринин ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур. Технологтуг чорудулгага холбиле кылыр ажылдарның дензигүүрүн эвээжедип, камналгалыг ажылдаарының аргаларын зас-техниктиг 20 хире хемчег кирип турар. Олар болза эртем-техниктиг депшилгенин кезээ. Ук хемчеглерни ажылдап тургузарынга, бүдүрүлгеге боттандырарынга И. Алкарьев, Вал. Колосов, М. Сундуй-оол, С. Погарцев ышкаш организацкчы мөзүү-шынарлыг эштер улуг ажылды кылып турар.

Тоску беш чылдың кол сорулгазы болза чонның амыдыралының денгелин социалистиг бүдүрүлгени бедик темпилерге үндезилеп дүргедедиринин, оон ажыктың бедидеринин, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринин аргалары-биле бедидери болур дээрзин партияның XXIV съездизи айыткан болгай. Ынчангаш фабриканың удуртулгазының, партия организациязының кол кичээнгей салып турары айтырыг болза бүдүрүлгениң ажыктың бедидериниң хемчеглери болур. Даг-дүгү арыглаарының технологиязын комплекс аайы-биле боттандырып, күш-ажылды организастаарның экижидерин кол кичээнгейге тургускан. Эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттары-биле кады ажылдажылганы тургускан бис. Оларның сүмелери, саналдары техниктиг деңнелди бедидеринге улуг рольду ойнап турар. Амгы үеде даг-дүгүнүң алды сортун бүдүрериниң талазы-биле төлевилээн күчү барык 2,2 катап ажыр шингээттинген. Ажылчыннарның саны чылдың-на немежип орар, ынчалза-даа продукцияның өзүлдези колдуунда-ла күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинден КЭО планын ёзугаар регулировщиктерниң күш-ажылының чурумун, байдалын өөренген. Оларның ажылын экижиде-ринче угланган саналдарны амыдыралга боттандырган. Ам регулировщиктерниң санын кызырган, чылда камналга 12 мун рубль болган.

1971 чылда руданы үүрмектеп-сорттаар комплекси ажыглалга киирген. Фабриканың бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга ол улуг идиглиг болган. Бүдүрүлгениң хемчээли бүгү сорттар аайы-биле оскен. Ук өзүлде сорттарга хамаарыштыр ден-дески болуп турары таарымчалыг. Оон ажыктың мындыг сан-биле көргүзейн: 1 тонна белен продукцияга мурнунда 0,912 тонна сиир-даш чарыгдап турган болза, ам 0,844 тоннаны үндүрер апарган. Технология база ден-дески байдалче шилчээн.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир бистең ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Сорттарның марка аайы-биле планын дендески күүседири, узун удазынныг даг-дүгүнүң дензигүүрүн улгаттырары чергелиг айтырыглар бо чылдың организас-техниктиг хемчеглер планында киргени таварылга эвес. Үүрмектелгеге дөртку чаданы шингээдириниң күсели-биле күдүрукка даг-дүгү арттырар чорукту эвээжедир апаар. Ол ышкаш рудада бар даг-дүгүнүң хемчээлин тодарадыр автоматчыткан хереккелдерни ажыглаар, руданың шыгын ылап шын тодарадыры чергелиг ажылдарның планнары бар. Ам оларны шингээдип, киripкен бис.

Чаа техниканы шингээдириниң айтырыы нарын деп чүве билдингир. Ол дээрге чүгле фабриканың кол специалистериниң, партия бөрозунуң кичээнгейинде турар айтырыглар эвес-тир. Бо бүгүнү бүгү коллективтин киржилгези-биле, оларның чогаадыкчы идепкейинин ачызында чорудул турарын демдеглевес аргажок. Ол чорук коллектив кежигүннериниң чүгле идепкейин көдүрер эвес, а планның, салдынган сорулгаларның салым-хуузу дээш ажылчынарның харыысалгазын бедидип турар. А ол дээрге бүдүрүлгеге-даа, оон дашкаар-даа кижизидилгеге улуг ыра дээрзин дуржулга көргүзүп турар.

Шиитпирлиг чылдың сорулгаларын күүседир дээш коллектив күжениишкинниг планны алган. Тус-тус мергежилдерниң ажылчыннары хүүда хүлээлгелерни база алган. Күш-ажыл болгаш бүдүрүлге чурумун үрээр, хажыдар чоруктар эрткен чылдарның хамаарышкан үелеринге онаштыр алырга, кызырлып орар. План күүселдези дээш негелде, харыысалга күштелген. А эки ажылы дээш ажылчынарга, инженерлерге, техниктерге деткимчениң, шаңнапмактаарының бүгү хевирлерин көргүзүп турар. Ол чорук, коллективтиң алдар-ады дээш харыысалга бистиң фабриканың коллективин күш-ажылчы бурунгаарлаашкыннарже хейаът киripип турар.

Н. ОСИНЦЕВ,
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында партия организациязының секретары.

АПРЕЛЬ 21—КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Эң баштай деткээн

Москваның И. А. Лихачев аттыг автозаводунуң апрель 21-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында патриоттуг эгелээшкинин «Якуталмаз» каттыжыышкыныныың «Ирелях» уургайының № 201 драгазының экипажы Якутияда бир-ле дугаарында деткээн. Алмаз казыкчыларының эзлчээ дүн-хүннүң дургузунда ажылдаар болган төлээде, драганың коллективи чогуур үениң дургузунда ажылдаан акша-хөреңгизин беш чылдың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээн.

«Айхал» рудниктиң коллективи, поляр чоогунуң Удачный суурунуң тудугжулары болгаш өске-даа коллективтер москвачыларның эгелээшкинин база деткээннер.

(СЭТА-ның корр.).
ЯКУТСК

Күш-ажылчы рекордтар

«Москвич» дээр беш чүс автомобиль, уруглар ойнаар 510 тепкиштиг автомобильдер, силос ажаап алыр «Вихрь» деп комбайнга хереглээр дөртен комплект артык кезектер, дыка хөй муң рубльдиң калбак хереглелдиң бараанналары коммунистиг субботник хүнү апрель 21-де Москваның Ленинчи комсомол аттыг автозаводунга кылдынар.

Ол дугайын заводтуң ниити митингизинге шиитпирлээн.

Заводтуң коллективи бүгү субботникти камнап алганы энергиязы болгаш материалдары-биле ажылдаарын шиитпирлээн. Ажылдап алган акша-хөреңгини беш чылдың фондузунче шилчидер.

(СЭТА-ның корр).
МОСКВА.

АРГЫВААН МАТЕРИАЛДАР

Болгарияның, Чехословакияның, Герман Демократтыг Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң чиик үлетпүрүнүң специалистери аргываан материалдарны кылыр тускай машиналарны кады тургузуп эгелээннер. Даштындан көөрге, ындыг пөс удазындан аргып кылган пөстерден ылгалбас болзадаа, дыка быжыг болур. Ындыг пөс кылырын шензээр черниң төвүн Украинада Ровнонуң аргываан пөс кылыр фабриказы кылдыр шилип алган. Ында ниитизи-биле 4,5 гектар шелдуг чаңгыс үлүг бажыңга пөс кылырының эң сайзыраңгай аргазын ажыглаар.

Дуржулга кылыр фабриканың бирги эзлчээ ажыглалда кирген. Ында ам хырба будумелиниң материалын, идик даараар кылымал хемну, дүк шынарлыг ватинни, шил приборларны хоюглаар үүлдерни кылып үндүрүп эгелээн.

Тоску беш чылдың төнчүзүнге чедир фабрика төлевилээн күчүзүнге чедер болгаш чылдың-на 25 миллион метр пөстү бээр.

ЧУРУКТА: Ровно хоорайның аргываан пөс кылыр шенелде фабриказының цехтериниң бирээзи.

ПМА. Б. КРИШТУЛАНЫҢ фотозу.

Чер ажылының бедик культуразы дээш

СУГГАТТЫГ ЧЕРЛЕРНИ ЧӨП АЖЫГЛААР

КОЛХОЗТАРНЫҢ болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазында кол чүүл болза, тараа, мал чеми культураларның, картофельдиң база ногааларның чаагай дүжүдүн алыры болгаш кодээ ажылагый продуктуларын бүдүрериниң база садарының планнарын күүседир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, бүдүрүлге чорудулгаларын комплексилиг механизастаарынга, черни калбаа-биле мелиорастаарынга, чемишчидилгелерни хереглээринге үндезилээш, бүдүрүлгениң орулгалыын бедидери болуп турар. Суггаттыг черлерни бүрүнүбиле чөп ажыглаар чорук маңаа чугула рольду ойнап турар.

1971 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылын суггаттыг черлериниң шөлү 17 хуу, мал чеми культураларның шөлү 10,9 хуу, ногааларныы— 10,5 хуу өскен. Мурнунда куругуп чыткан суггаттыг 2618 га черниң 1147 газын эрткен чылын аңдарган.

Элээн хөй совхозтар суггаттыг черлерге бот-орулга-чарылгалыг звеноларны тургускаан, олар суггарылганы болгаш агротехниканы шын ажыглап тургаш, чаагай дүжүттү эрткен чылын өстүрген. Чижээ, «Сут-Хол» совхозта ындыг звенога үрезинге хереглээр кызыл-тас тарыыр 160 га суггаттыг черни, ийи тракторну, сеялканы, чер дескилээр хереккелди быжыглаан. Ук звенону дуржулгалыг механизатор Ондар Болат-оол удуртуп турар. Звено гектар чер бүрүүнүден кызылтастың 17 центнер дүжүдүн алган, а совхозка ниитизи-биле дүжүт гадан 13,6 центнер болган. Звено кежигүннериниң ажыл төлевирин база-ла кылган ажылының үре-түнелин барымдаалап бээр кылдыр таарыштырган. Ол чорук звено кежигүннериниң ажылының түңнели дээш материалдыг сонуургалын бедиткен.

«Алдан-Маадыр» совхозта бот-орулга-чарылгалыг суггатчы звено база бар. Ол совхозка эрткен чылын ниитизи-биле гадан тарааларның дүжүдү 15,5 центнер болуп турда. Кызыл-оолдуң суггатчы звенозу гадан 26 центнер дүжүттү алган.

Моон ап көөрге, суггаттыг черлерлиг ажыл-агыйларга бот-орулга-чарылгалыг суггатчы звеноларны тургускаш, оларга черни, техниканы быжыглаар чорук эң-не үре-түнелдиг болуп турар. Бо болза суггаттыг черлерни чөп ажылгап, оон албек дүжүттү алырының, чер ажыглалында ээ-харыысалга чок чорукту каарының практикага бадыткаттынган аргазы-дыр.

Суггарылганың мурнакчы аргаларын ажыглаан эгелеп турар ажыл-агыйларның саны база-ла көвүдеп турар. Чижээ «Эгедес» совхоз эрткен чылын 1106 га черни арык тырттырар тускай хереккел-биле арыктаашаш, суггарган. Ол ышкаш «Бардык» совхоз 1200 гектар черни культиватор-биле арыктап суггарган. Ындыг арганы «Найырал» совхоз база ажыглаан.

Суггарылганың дешилгелиг аргаларын ажыглаарыбиле «Бардык» болгаш «Элегес» совхозтарда черни кезек-кезек дилиндектер кылдыр ускүлээн. А «Найырал» база «Бардык» совхозтарда арык тырттырар кагдынган культиваторларны катап тургускан.

Суғну чаштырып суггарар машиналарның саны көвүдээн. Чүгле эрткен чылын бээн колхозтар болгаш совхозтар 15 ындыг машинаны алган. Амгы үеде совхозтарда 45 машина бар, а оларның 21-и — ДДА-100М деп, күчүлүг машиналар.

Бар болуп турар 42,2 муң гектар суггаттыг черниң 36,8 муң гектарын эрткен чылын суггарган. Ынчалза-даа суггаттыг черниң 3,4 муң гектары суггартынмайн арткан.

Совхозтарның болгаш колхозтарның суггаттыг черлерни база суггарылга системаларын ажыглап турарында улуг четпестер барын айтыр херек. Ол четпестер суггаттыг черлерден эң хөй санныг көдээ ажыл-агый продуктуларын алырының мелиорацияга үндүрген хөреңгилерин эгидериниң хуусаазын кызырарының болдунар аргазын бербейн турар.

Маңаа чамдык чижектерни киripип көрээлиңер. «Тээли» совхоз эрткен чылын суггаттыг 6 муң ажыг гектар черинин 4600 газын, «Барлык» — он муң ажыг ганың чүгле 6900 газын, «Шекпээр» — 1233 гадан 717 ганы суггарган. А «Найырал» совхоз суггаттыг черге чаштырган тараазын суггарбаан болгаш үнмээн дээш акт-биле үндүр бижээн. Оон түңнелинде ол ажылагыйлар эң-не куду дүжүттү алган.

АГРОТЕХНИКАНЫ хажыдып, суггарылганы багай организастап, ону чорударының хуусааларын барымдаалавайн турарының үржуундан ажыл-агыйлар суггаттыг черлерден картофельдиң, ногааларның, күкурузаның куду дүжүдүн ап турар.

Суггаттыг черлерден чаагай дүжүттү алырының бир негелдези болза, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаары болур. Моңу-даа болур-чогууру-биле ажыглавайн турар. Чижээ, эрткен чылын суггаттыг черлерге 31,8 муң тонна органиктиг болгаш 1,7 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни төккен. Азы бүгү суггаттыг шөлдүң бир гектарынга 1,2 тонна органиктиг болгаш 57 кг минералдыг чемишчидилге онаашканы ол-дур. Ол болза чогуур нормазындан оранчок куду болуп турар.

Бо чылдың бирги кварталында совхозтар хөй ногаа, катофель, мал чеми культураларны тарыыр суггаттыг шөлдерге 40 муң тонна одекти төгер планныг. Минералдыг чемишчидилгени 11600 тонна хиреени төгер ужурлуг. Амгы үеде ол чугула ажылды совхозтар оожум чорудуп турар. Ону тарылга мурнунда төп доозарынче ажыл-агыйларның удуртукчулары кичээнгей салыр хөрек.

Суггаттыг черлерни үре-түнелдиг ажыглаарында чугула чүве болза, тарылга эзлчештирилгезин шын шингээдип алыры болур. Бо талазы-биле байдал кандыгыл? Республиканың совхозтарынга 23,4 муң га шөлге тарылга эзлчештирилгезин киripген турган болза, оон чүгле 9,3 муң газын шингээдип алган. Бүрүнү-биле шингээттинген тарылга эзлчештирилгези «Күш-ажылдың хостуу» совхозта 1442 га, «Алдан-Маадырда» — 1448 га, «Элегесте» — 2253 га, «УТКА 25 чылында» — 1712 га. Тарылга эзлчештирилгезин бо хире оожум шингээдип ап тургаш, суггаттыг черлерни эки, үре-түнелдиг ажыглаар дугайын бодаар арга бар бе?

Суггаттыг черлерни багай ажыглап турарының чылдагаанналарының бирээзи болза, ажыл-агыйларда гидротехниктерниң чедишпези болур. Оон ацыда, совхозтарда бар гидротехниктериниң хөй нуруузу тускай өөредилге эртпээн, практика чок кижилер болуп турар. Бир эвес көдээ ажыл-агый техникумунуң баазазынга агроном-мелиораторларның болүүн тургузар болза, ол айтырыгны шиитпирлеп болур.

Барлыктың суггарылга четкизининг тудуу бо чылын доозулган. Ында суггаттыг шөл 9745 га, ол колдуунда «Барлык» совхозтуң шөлдери. Ук суггарылга бугазын республиканың Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу кылдырган хирезинде, часкы үеде суг чедишпес дээрзиниң дугайында айтырыгны чугаалажып корбээн. Күгада суг чок болган ужурунда, суг чаштырар ДДА—100М деп 8 машина часкы үеде ажыглад чок аңаа турар. Доозундан агып баткан суг суггарар шөлдерге четпейн, черже сиңе бээр, чүге дээрге, буганың дувун бетонндан кагбаан. Суггарылга четкизин ынчаар кылганының ажыы бар бе?

Оон ыңай, суггарылга четкилериниң болгаш суг чаяр хереккелдериниң четпезиниң удамындан чамдык ажыл-агыйларда суггаттыг участоктар четче суггартынмайн турар.

Дыка хөй ажыл-агыйларда суггарып болур черлерни ажыглалга киripериниң хуусаазын «Тыва суг-тудуг» трестиниң салбырларының үзүп турар чоруу суггаттыг черлерни үре-түнел чок ажыглап турарының база бир чылдагааны ол.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, республиканың тараажылары тоску беш чыл планының шиитпирлиг үшкү чылында суггаттыг черлерни үре-түнелдиг ажыглаар болгаш чаагай дүжүттү өстүрүп алыр дээш, боттуг хемчеглерни ап турарлар.

М. СКОРОХОДОВ.
Республиканың совхозтарының будурулге каттыжышкынының кол инженер-гидротехниги.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи — республика типографиязының партия болгаш профэвилел организациялары бүдүрүлгениң администрациязы-биле катай цехтер, бригадалар, тус-тус кижилер аразында социалистиг чарышты билдилии-биле организастап, оон дээштиин чедип ап турар. Чарышты көскү, нептерегней болдурарынче кичээнгейни салган. Чаржып турар коллективтер болгаш кижи бүрүзү кылган ажылының хемчээлин, шынарын, үнезин хүннүң-не билип ап турар. Ол чорук чарыштың дээштиг болурунга идигни берип турар.

Цехтер аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин квартал санында түңнеп, бригадалар аразынга бир ай болгаш үндүрүп турар. Чарыштың тиилекчизи болган цехке шилчиир Кызыл тукту тывыскаш, аңаа беш адыр кызыл сылдысты чырыдып каар. Кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжын ол өөртүп келир. Тиилекчи бригадага вымпел тыпсып турар, а мурнакчы ажылчынның ажылдаар черинге «Социалистиг чарышка бедик көргүзүү дээш» деп тускай бижикти азып каар.

Дөртку кварталда парлаар цех бирги черни алган. Эрткен ийи айның түңнелдери-биле ол цех база мурнуку одуругда чоруп турар. Цехти Юрий Евдокимович Коршунов биле мастер Александр Михеевич Ткачев олар удуртуп, парланчы бүрүзүнге боттарының дуржулгазын дамчыдып турар. Ында парланчыларның хөй кезии коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп аттың эдилекчилери.

Бо чурукта бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Анна Лаврентьевна БЕЛОЗЕРЦЕВА биле оон дузалакчызы Саша АДЫГ оларның мастер А. ТКАЧЕВ-биле сүмележип турарын көргүскен. А. Белозерцева хүн нормазын 154 хуу чедир күүседип турар. Оон дузалакчызы, комсомолчу А. Адыг база төлептиг аныяк ажылчын.

О. ИРГИТ.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

МАЛ АЖЫЛЫ—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КЫРЛАҢ АЖАРГА-ЛА КЫШТАГ

Алдыы, Үстүү Кызыл-Даглар эдектери кырлаңнар болуп алгаш, ховуларже көстүп кире бергилээн. Ол дагларның кыжын безин хар чок чыдар кызыл-кызыл хаялдыг мээстеринде кодан-кодан хойлар чаттыла берген оттап чоруур. Бо болза «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хойжуларының коданнарыдыр.

Ортаа Чаа-Хөл, Булуң-Терек.

Он-на буттуг ширээлейин... деп, улустуң шагда-ла ырлажып чорааны дораан-на сагышка кирер. Бо шынап-ла чурумалдыг чер. Бо черниң эзлери болган хойжулар Лопсаң Киир-оол, Сандуу Норбу, Тараачымай Ак-Лама, Араптан Тыкы болгаш өскелер-даа мында кыштаглап турар. Оларның аалдары кожа-кожа. Кырлаң ажарга-ла кыштаг. Бо хүннерде малчыннарда хөй оолдаашкыны кидин түлүк. Хойжулар мал ажылының ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киржип, кыш берге-даа болза, ону шудургу ажып эртип, ниитиниң малын менди чыл ажырар дээш уйгу-чыдын чок ажылдап турарлар. Оларның соруктуг ажыл-ижин көргеш, кижи магадаар.

«ШЫДААР БИС»

Аалдың өдээнге кирип келгеш, частың тыныжы келгенин эскерип кагдывыс. Кыштаг чанында мээсте хар эрип, карандылай бергилээн. Частың медээчилери кызыл-думчуктар хая кырында аянныг саадапкан, аалдың ажыл-ишчи кижилеринге аян туткан дег, ырлажып олурлар. Өдектиң хары эрип, бусталып чыдар. Сери адаанда дөтпежий берген хураганнар коошпада салган чемни чип, хүн караанга чылыккаш, дешкилежип түрлар. Кара халат кеткен, үжен хар үези, ортумак сынныг хөрээжен кижи даван-даяктай кылган шагжага ногаан медени салып тур. Аалдың хөрээжен ээзи Александра Сүүр-оол ол болду. Коданның кол кадар-чызы Лопсаң Киир-оол кыштаг дөрүнде кара мээсче кодан хоюн сүрүп үндүрүп бар чор. Эртенги эмзирилге чаа-ла доозулганы ол.

А. Сүүр-оол биле Л. Киир-оол чүгле ажыл-агыйда эвес, харын-даа районда сураглыг хойжулар. Оларның арга-дуржулгазы байлак дээрзин мындыг саннар көргүзүп турар. Эртken юбилейлиг чылда ол хойжу өг-бүле төрүүр 100 хойдан 107 хураганны менди доруктуруп, бир хойдан-на 2,8 кг дүктү алган.

Кышка ыяк белеткенип алган болгаш, Киир-оолдуң хою хүр. Чем нурлавыры четчир. Хойга, хураганнарга чылыг суг ижиртип турар. Коданда 300 хире хөй оолдаан, хураганнары менди.

— Бистиң бо Кызыл-Даггa мал хүр кыштады. Хойнуң деңгели ам-даа шыырак. Байдал мындыг турда, алган хүлээлгевисти чайлыг күүседир бис. Бо чылын эрткен чылдың көргүзүүнден кудулатпазын хүлээнген мен — деп, Киир-оол бүзүрелдиг чугаалады.

— Шыдаар бис — деп, кадайы ону деткип кагды.

— Ындыг болзун!— деп йөрээгеш, оон ыңай чоруптувус.

ДЕПУТАТТЫҢ АЖЫЛЫ

Алдыы Кызыл-Дагның ужунда салбырның баазазы бар. Ында ийи кодан хой, бир кодан молдурга кыштап турар. Төрүүр хөй коданнарының бирээзиниң даамалы — Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Араптан Тыкы. Хойжу эң-не чымыштыг үени эрттирип алган. Коданда хоюнуң оолдаашкыны колдуунда доозулган. Хураганнар шагдала оътка кирип, дөтпежий берген.

Кызыл-Дагда хойжу бригаданың малчыннары хуралсуглаа-даа кылырда, өөредилге-даа эрттирерде, депутаттың аалынга чыглып келир. Аргалуржулга солчур, депутаттың эмылында «чажыттарны» билип алыр дээннер база-ла аңаа баар. Ынчангаш, бригадада хөй оолдаашкыныныың он хоңукта түңнелин үндүрген хуудусту ында азып каан тур.

— Бригадиривис дүүн чаа чорааш барды. Бригадада хөй оолдаашкыны түлүктээн. Чамдык малчыннарда колдуунда дооступ тур. Түңнеливис эки ийин — деп, Тыкы Араптанович хуудуста айыткан түңнелдерже көргеш, чугаалады.

Депутаттың бодунуң коданындан 270 хөй оолдаан. Оон ынча хураганны менди доруктуруп турар болду. Баштайгы удаазында чаш хураганнао аарып турган. Дарый хемчег ап, мал эмчилери-биле харылзажып тургаш, эмнедип, чемин таарыштырган соонда, аарыг чайлаттынган. Бо малчын хойларын, хураганнарын база-ла чылыг суг-биле суггарып турар.

Ол-ла чорааш, Кызыл-Дагларда дыка хөй хойжуларның коданнарынга бардывыс. Оларда мал хүр, чаш төлү менди доругуп турар болду. Хойжу бүрүзү-ле тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринге бүзүрелдиг болуп турары өөрүнчүг.

Э. ДОНГАК.

Күүселдениң хынаалдазы

КҮЖЕНИИШКИННИГ УЛАМЧЫЛААР

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң пленумуу эрткен чылдың март айза «Районга хой ажылын хөгжүдер хемчеглернин дугайында» доктаалды хүлээп алган. Бир чыл болганда пленумнуң доктаалы канчаар күүсеттинип турарының дугайында айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Доктаалда айыткан хемчеглериниң чамдыктары күүсеттинип турарын аная демделгээн. Чижээ, «Малчын» колхоз күрүнеге эът, дүк садарының планын, «Мөген-Бүрен» — эът садарының, төрүүр хойларның баш санын өстүрериниң планын күүсеткен.

Районнуң колхозтарында хой ажылын хөгжүдеринге чамдык таарымчалыг байдалдар тургустунган. Хой ажылында дүржулгалыг малчыннар шилип алдынган, дээди болгаш ортумак эртемниг специалистер ажылды башкарып турар. Малдың ажаалдазын болгаш чемгеридезин экижидеринче углаган хемчеглерни ап турар. Колхозтар хойнуң он бир чаа кажааларын туткан, он алды кажааларнын капитал септелгезин чоруткан. Хойнуң чүүдазын, кажааларны дезинфекциялазарын сөп-шаанда эрттирген. Хойжуларга мал чеми сөөртүп чедирер техниканы колхозтарның баштаар черлери быжыглап тургускан, хойжу коданнарда чаа кудуктарны немей каскылаан. Малчыннарның чуртталгазын экижидер талазы-биле хемчеглер база алдынныр турар. Ылаңгыя «Малчын» колхозтуң 15 малчыны чаа бажыннарже көжүп кирген. Малчыннарның культурлуг хандырылгазынче база кичээнгей салдынып турар. Каргы бажында кызыл-булуунну, ооң чанында чунар-бажыңны туткан. Мөген-Бүрен бажында, Тоолайлыгда бир-бир ларектарны ажыткан. Мал ажылының түскай эртемниглерин белеткээринче кичээнгейни база салган, дүк ыллгаар кижилерни өөредип чоруткан, беш кижи колхозтарга дедир кээп ажылдаарыгиле дээди өөредилге черлерининге өөренип кирген.

Пленумнуң доктаалын күүседир талазы-биле чамдык кылдынган ажылдар бар болза-даа, хой ажылын хөгжүдеринин херээнде ам-даа улуг четпестер барын СЭКП райкомунуң бюрозу демделгээн. Районнуң колхозтары хойнуң баш санын өстүрериниң планын чүгле 86 хуу күүсеткен азы чеди муң ажыг баш хой чедирер алдынмаан. Хой малдың янзы-бүрү чылдагаанналарын өлүп хораары база ону самчыгдаар чорук ам-даа хой. Күрүнеге садар хойларның денизин чиик боон турары-биле колхозтар планныг онаалданы күүседир дээш хой баш хойларны үндүрүп турар.

Хой ажылының продуктулуу дыка куду. Районнуң колхозтары эрткен чылын ортумаа-биле бир хойдан-на 1,05 кг дүктү кыргып алган. Колхозтар 740 центнер дүктү күрүнеге садар тургаш, оны 728 центнер чедирген.

Хойнуң үксаазын экижидер ажылды четпес организастап турар. Районга үш муң баш хойну тарын боозадырын пленумнуң доктаалында айыткан турган. Ынчалза-даа чүгле чангыс «Малчын» колхоз 640 баш хойну тарып боозаткаш, ооң-биле соксап каан. Хой малдың сула эдержилгезин таарыштыр организастаар хемчеглерни ыракта четпес чоруткан.

Хой ажылын хөгжүдериниң херээнге түскай эртемниглер, бригадирлер быжыглаттынган болза-даа, оларның чамдыктары ажылды эреңгей башкарып турар. Малчыннарның зооветеринарлыг өөредилгези организастаттынмаан.

«Районга хой ажылын хөгжүдер хемчеглернин дугайында» пленумнуң доктаалын четпес күүсеткени район күрүнеге эът, дүк садарының планын күүсетпейн баларынга чедирген.

СЭКП райкомунуң пленумунуң доктаалын амыдыралга чедиишкинниг күүседири — районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының мурнунда турар ажыл-агыйжы улуг сорулга болур. Бар арганы болгаш курлавырларны ажыглап тургаш, бо талазыбиле салдынган сорулгаларны ылап-ла күүседир дээш партийжи-политиктиг болгаш организакчы ажылды улам күштелдирер херек. Районнуң ажыл-агыйлары тоску бөш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында 885 тонна эътти, 82 тонна дүктү садар хүлээгелиг. Ынчангаш хойнуң баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле ажылды күжениишкинниг уламчылаар ужурлуг.

М. ОНДАР.

ӨЗҮЛДЕЛИГ

Бистиң калбак-делгем улуг Төрээн чуртувустуң ажылчы чонун делегейде эң-не хөйну номчуп, билип турар чон дижириидаа чөп. Амгы үеде солун, сеткүүл чагыдып албаан, ону номчувайн турар өг-бүлени тывары берге. Шынап-ла чоннуң солун, сеткүүлге хандыкшылы улуг дээрзин бистиң Бии-Хем районнуң чижээнден-не көрүп болур.

Район 1971 чылда муң номчукчуга онааштыр 736 экземпляр солун, сеткүүлду чагытнан болза дараазында чылда 834 экземплярны, а 1973 чылда 877-ни чагыдып, мурнуку чылдарда чедиишкинин улам быжыглаан. Номчуучуларның ажыл-мергежили, эртем-билии чаңгыс аай эвес, аңгы-аңгы. Ынчалза-даа өреге бүрүзү-ле сонуургаары солун, сеткүүлүн шилип чагыттырар болгаш экземпляр талазы-биле өзүлделиг болуп келгенивис-даа ол.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Төп ортбараан фермазында ажылдап турар Иргит, Кыргыс олар 5—7 экземпляр янзы-бүрү чагыдылганы кылган, номчуп турарлар. Район эмнелгезиниң ажылдакчылары Юшковтарның өг-бүлези 10 экземпляр солун, сеткүүлду чагыткан. А Туран хоорайның чурттакчылары Кицын, Селина олар 15—15 экземпляр солун, сеткүүлду чагыдып алганнар.

Ажылчы чоннуң солун, сеткүүлге хандыкшылының бир кол херечизи оларның материалдыг байдалының экижээзин болгаш чоннуң үгаан медерелиниң бедээнииң херечизи болур. Ол ышкаш совет улус тоску беш чылдың планныг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш дыка шудургу ажылдап турар. Чоннуң ындыг улуг бедик көдүрлүүшкүнүн солун, сеткүүлге хүн бүрүде чырыдып, мурнакчы дүржулганы пропагандалап турарынган номчукчуларның парлалганың сөзүнге хандыкшылы кажангызындан-даа артык күштелген. Ооң-биле кады солуннарның болгаш журналдарның редакцияларының ажылдакчылары даштыкыда болгаш чурт иштинде бүгү болуушкуннарны номчукчуга чогуур үезинде чедирер сорулгалыг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турары оларны улам сырый эвилелдеп турар апарган.

Парлалга чагыдылгазының үезинде СЭКП райкому, ылаңгыя ооң пропаганда болгаш агитация килдизи улуг дузаны чедирип келгенин демделгээри өөрүнчүг. Парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларының хуралын чыл бүрүде чыылдырып, ону эрттирери бистиң районда чаңчыл апарган. Чер-черде парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларынга зң идепкейлиг, чон-биле ажылдап билир кижилерни шилип ап турар бис. Севиде көдээ Советтиң секретары Анайбан, Туран хоорүүскомунуң секретары Н. Харченко, уруглар садының эргелекчизи А. Кицына олар парлалганың хөйниити тарадыкчылары болуп, үр үеде ажылдап, байлак дуржулгалыг апарганнар. Номчукчуларга хөй экземпляр солун, сеткүүл чагыттырган, идепкейлиг тарадыкчыларга шаңнал кылдыр чыл хуусаалыг журналдар чагыдып берген бис.

Парлалга чагыдылгазынга киржири харылзаа ажылдакчыларының база бир чугула сорулгазы, Хадың суурда харылзаа салбырының эргелекчизи Л. Бойкова бо харыысалгалыг ажылга эрткен чылын идепкейлиг киришкен. Чоннуң солун, сеткүүл чагытканы квитанцияларны парлалганың хөй-ниити тарадыкчыларындан болгаш почтачылардан хүлээп ап ,ону чогуур үезинде дужаган.

Мындыг эки чаңчылдарның, идепкейлиг эштериң ындында чаштынып каап, чугула ажылды үнелевейн баар ийи-чаңгыс кижилерниң бары хомданчыг. Сушь суурда харылзаа салбырының начальнигизш Хольшина парлалга чагыдылгазының үезинде массалыг ажыл кылбайн, кончуг зрең ажылдап эрткен. Мындыг организас чок чоруктуң уламынан ол черде парлалга чагыдылгазы районнуң өске черлеринден эвээш болуп, номчуучуларның күзели четче хандыртынмаан.

Амгы үеде чоннуң чагыдып алган солун, сеткүүлүн эзлерине чогуур үезинде чедирер улуг сорулга салдынып турар. Ылаңгыя колхозтарның, совхозтарның конторларында, харылзаа салбырларында ыраакы турлагларда малчыннарның солуннары, журналдары мөөңнелип, чогуур үезинде эзлеринге четпейн баарының фактылары бар. Ынчангаш чер-черде чоннуң чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаа бижиин эзлеринге чогуур үезинде чедирер хемчегни алыры негеттинип турар.

В. ЗОЛОТУХИНА,
районнуң «Союзпечать» агентилелиниң начальниги.

Минутаның үнези

Каас Лебединоениң даараныла фабриказынга республиканың ооң-биле дөмей ажылдыг бүдүрүлгелериниң төлөзелери бо-ла кээр апарган. Олар аңаа бүдүрүлгениң ажыктыыр бедидери болгаш ажыл шагының минута бүрүзүн чөп ажыглаары дээш демиселди канчаар организастаарының дуржулгазын өөренип алыр дээш ижээп турарлары ол-дур.

Шынап-ла Лебединоениң даараныкчыларындан өөренип-ле алыр чүүлдер хөй деп болуур. Эрткен чылын олар бүдүрүлге программазын хуусаазындан неделя буруңгаар күүседипкен. Олар ам-даа ол ышкаш шалыпчы ёзу-биле ажылдавышаан. Чыл эгезинден тура хереглекчилерге 30 муң ажыг рубльдиң продукциязын пландан ажыр кылып чоруткан.

Халас эрттирген минута бүрүзү-ле бүдүрүлгеге 500 рубль каражаа чедирерин экономистер санаа илереткеннер. Ам ол дугайын цехтерде түскай чарлалдар болгаш плакаттар кижи бүрүзүнге хүннүң-не сагындырып турар.

Фабриканың ажылчын бүрүзү-ле бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улгаттырарының болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң курлавырларын дилеп тыпкаш, херек кыдында долдур ажыглаар дээш бот-боттарынга күзелдии-биле дузалажып турар. Чогум-на ол сорулганы боттандырар дээш ында ажыл шагының канчаар ажыглаттынып турарын тодаратқан, дериг-херекселдерниң ажыглаттынып турарын бүрүнүбиле шинчилээн, машиналарны септээринге үнер үезинде чедирер улуг сорулга салдынып турар. Ылаңгыя колхозтарның, совхозтарның конторларында, харылзаа салбырларында ыраакы турлагларда малчыннарның солуннары, журналдары мөөңнелип, чогуур үезинде эзлеринге четпейн баарының фактылары бар. Ынчангаш чер-черде чоннуң чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаа бижиин эзлеринге чогуур үезинде чедирер хемчегни алыры негеттинип турар.

Үш бригадага үндезилээш, продукцияны агрегаттыг белүктер аргазыбиле шууштур кылып кылдыр таарыштырганы ажыл шагын дыка камнап алырынга дузалыг болган. Чүгле ооң ачызында дериг-хереселдеонің ажылы үзүк-соксаал чок апарган, 16 ажылчын өске ажылга хосталган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5,9 хуу улгаткан.

(СЭТА-ның корр).
СУМЫ.

Чемишчидилге заводтарынга

Хабаровскиниң «Энергомаш» заводу Джамбулдуң суперфосфат кылыр заводунче чаа дериг-хереселдерни чүдүрүп чоруткан. «Энергомаш» завод минералдыг чемишчидилгелер кылыр дыка хөй бүдүрүлге черлеринге дериг-хереселдерни кылын берип турар. Амур кыдында заводтуң машиналарын Актюбинскиниң химкомбинады, Балаковонуң фосфорлуг чемишчидилге заводу, Кингисепптиң «Фосфорит» комбинады база ап турар.

(СЭТА-ның корр).
ХАБАРОВСК.

Шиитселди күш чок болдурган

АММАН. (СЭТА). Абу Даудту болгаш туттуруп хоруктаткан өске-даа палестиннерни шаажылап өлүрер деп шиитселиниң Иорданияның хаанының Хусейн күш чок болдурган деп, Амман радиозу дыңнаткан.

Мооң мурнунда хөй-хөй чурттар болгаш делегей организацияларының, делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизиниң толээлери Палестинаның удурланыышкын шимчээшкининиң сураглыг ажылдакчызы Абу Даудту болгаш ооң эштерин амы-тынныг арттырарынче Иорданияның эрге-чагырга черлерин кыйгырган. Ындыг кыйгырыгны ылаңгыя ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму база чоруткан.

«Хоойлу-дүрүм барымдаалавайн, чуртче шургуп кирип келген» болгаш күрүне эргилдези кылырын оралдажып турган деп, Абу Даудту болгаш өске-даа палестиннерни Иорданияның эрге-чагырга черлери ялалаан, февральда тудуп хоругдаан болгай.

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). «Финляндияның улузунуң демократтыг эвилели болгашында бактаап турар бүгү организацияларга ССРЭ биле Финляндияның аразында найралдың, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын чорутпушаан, 1948 чылда чарган совет-финлянд керээни барымдаалаш, ийи чурттуң аразында харылзааларны калбарыдып, ханыладыры дээш үргүлчү туржуп келген, моон соңгаар-даа туржур»—деп, ССРЭ биле Финляндия Республикаларның аразында найрал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында керээниң апрель 6-да 25 чыл оюнуң болурунга холбаштыр ФУДЭ-ниң күүскомунуң чарлаан медеглелинде чугаалаан.

ФУДЭ-ниң күүскому аңаа холбаштыр үк керээге тураскаатқан байырлалдарны эрттиреринче болгаш юбилей хүнүн байырлаарынга идепкейлиг киржиринче журтчуң улусчуудемократтыг бүгү организацияларын кыйгырган.

Америк информация агентилелдеринин дыңнадыы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 15-тен эгелээш, АКШ Вьетнамда дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулганы ёзугаар Мурнуу Вьетнамда дайын чорудулгаларынга киржирин албан ужурунда соксатнан деп, Сайгонга чарлаанын америк информация агентилелдери дыңнатқан.

Вьетнамга агрессияга Американың Каттышкан Штаттары 56 муң америк солдаттарын болгаш офицерлерин оскунган болгаш 146 миллиард долларны чарыгдаан деп, дыңнадыгларда демделгээн.

Лейпцигтиң «Сент Жорж» дээр область эмнелгезинде Бангладеш Республикадан баргак 17 аныяк кыстар өөренип турар. Олар ийи чыл иштинде медицина сестразының теоретиктиг болгаш практиктиг долу программазын өөренип эртер.

ЧУРУКТА: баштайгы дуза көргүзериниң кичээлинде.

ЦБ—ПМА-ның фотозу.

Парлаттынмаан чагааның изи-биле

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АП ТУРАР

«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны К. Ондар январьның төнчүзүнде «Шын» солуннуң редакциязынче бижээн чагаазында Улуг-Хем районнуң төвү Шагаан-Арыг хоорайда болгаш совхоз төвү Көк-Чыраа сүүрда ниитиге ажыктыг ажыл кылбас, үргүлчү арагалап турар ийи-чаңгыс кижилернин ат, фамилиязын адап илереткен.

Район прокурору А. Соломатовтуң бистиң чоруткан бижиивиске харыылазаны болза:

Авторнуң бижип турар фактылары хынаддадан шын болуп бадыткаттынган. Хоорайда болгаш сүүрда кайда-даа ажылдавайн, арагалап турар ийи-чаңгыс кижилерни хоорай Советиниң болгаш көдээ Совет база райкүүскомунуң шагдаа килдизи үчётта алган. Ажыл кылырындан оспаксыраар, арагаже сүндүлүг ийи-чаңгыс кижилерни адып кижизидеринин хемчеглерин Советтерниң болгаш административтиг органнарының талазындан ап келген.

Эмин эрттир арагалаар кижилерни эмнедиринче албадап, ажылдавайн турарларны ажылга киирип, ажылдаан соонда байдалын көрүп, хайгаарап турар. Ынчалза-даа районнуң суд болгаш шагдаа органнарының ажылынга чүрүмсагылга айтырыының талазыбиле ам-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдер бар. Корум-чүрүм үрээр болгаш ийи-чаңгыс херек үүлгеди каапгар таварылгаларга удур баш бурунгаар хемчеглерни албайн келген. Биче хулиган херек үүлгеткен ийикпе, корум-чүрүм үрээннерни ажылдап турар коллективинге чугаалажып, хемчег ап турза-даа, чамдык черлерде байдал экиживейн турар.

Херек үүлгедир болгаш корум-чүрүм үрээр чоруктарга удур тодаргай хемчеглерни амгы үеде районнуң партия, совет организацияларының удуртулгазы-биле административтиг органнар ажылдап кылган. Чон ортузунга социалистиг хоойлуну пропагандаларынче кол кичээнгейни угландырган. СЭКП райкомунуң чанында хоойлу-дүрүм лекториязын ажыткан. Районнуң чурттакчылыг черлеринде болгаш Шагаан-Арыг хоорайга хоойлу-дүрүм темазынга айтырыг болгаш харыы кежээлери эртип турар. Социалистиг хоойлу-дүрүмнерин сагыыр дугайында болгаш кем-херек үүлгедир чорук-биле демисежиринин айтырыгларын коллективтерниң ниити хуралдарынга чугаалажып көрген.

Район суду нургулайындала херекти оон үүлгеттинген черинге барып көрүп, суд хуралдарын эрттирип турар. Оон ангыда биче хулиган херектерниң дугайын база-ла ол кижилерниң ажылдап турар черлеринге ыяап-ла барып көөрүн суд черинге сүмелээн.

ХАКАСИЯ—АК-КӨК ЭКРАННАРДА

Тыва АССР-ниң кайсылалы Кызыл хоорайга болгаш ооң чоок-кавызында суурларга телевизорларның ак-көк экраннары чайнап, массалыг информацияның бо күүлүг чепсээ ажылдап эгелээнден бээр он чыл безин четпээн. Ынчалзажок Кызылдың, Каа-Хем, Танды болгаш Бии-Хем районнарның чамдык черлериниң, Хову-Аксы суурнуң чурттакчы чону «Орбита» системазын дамчыштыр Москвадан болгаш база Кызыл хоорайдан теледамчыдылгаларны доктаамал көрүп, бистиң Төрээн чуртувустуң, даштыкы чурттарның амыдыралының дугайында байлак медээлерни ап чаңчыга берген.

Ам Кызылдың телестөвүнден чүгле кара-ак эвес, а өңнүг дамчыдылгаларны безин чорудуп турар апарганы улуг чедиишкин болур. Телевидение студиязын ажыткан соонда бистиң-биле чаржып турар Хакас автономнуг областың амыдыралының дугайында солун дамчыдылгаларны организастаары, Абаканның телестудиязы-биле программалар солчуру эки чаңчыл апарган.

Ийи чыл бурунгаар, хакас чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүг хүннерин бистиң республикага эрттирип турда, Хакас автономнуг областың ыры болгаш танцының сураглыг «Жарки» деп ансамбли чүгле чурттакчы чон мурнунга эвес, а телевидение дамчыштыр база концертин көргүскен. Ол-ла чылын хакас драматург болгаш шүлүнчү Михаил Кильчичаковтуң «Өзүмнер» деп шиизин хакас дылга дамчыткан. Ук чогаалда ак-дуңма Хакасияга көдээ ажыл-агыйны коллективизастаары кандыг байдалдыг чоруп турганын, ийи-чаңгыс ызыгууртан байларның чоннуң бурунгаар хөгжүлдезинге канчаар шаптыктап турганын тода көргүзүп турар. Ында кырган ашактың ролюн ынчан автор боду кайгамчык тода кылдыр ойнап күүседткен.

Бо чылын Хакасия-биле бистиң харылзаавыс Абаканның М. Ю. Лермонтов аттыг шии театрының орус бөлүүнүң артистериниң тургусканы Геннадий Мамлинниң «Антонина» деп шиизи-биле эгелээн. Ук шиизе кижилерниң аразында харылзааның, ажы-төлүнүң салым чолу дээш харыысалгазын тодазы-биле көргүзүп турар. Шиини режиссер Надежда Шульгина тургускан, чурум кааспалгазын С. Якшин кылган. Ында рольдарны орус бөлүктүң талантылыг дээн шыырак артистери Светлана Королева, Лидия Погорелова, Николай Куц олар күүсеткен.

Софья Петровнаның, Степан Тимофеевич Барминниң база Антонинаның нарын болгаш бот-боттарынга демейлешпес овур-хевирлерин артистер чедиишкинниг тургускан дээрзин көрүнчүлер демдеглээн. Талантылыг аныяк артист Светлана Королева — Антонинаның ролюн онза солун күүсеткен. Артистиң ойнаанын чон бедиибиле үнелээн, көрүкчүлерниң ынакшылын ол артист талантызы-биле чаалап алган.

Хакасияның шии театрының коллективи-биле бистиң телекөрүкчүлеривистиң эзлчеглиг ужуражыышкыны апрель айда болур. Хакас бөлүктүң артистери Хусаиновтуң «Аваның ак платьези» деп шиизин орус дылга биске көргүзерин планнап турар. Василий Ивандаевтиң тургускан бо шиизинде кижилерниң чугула, онзагай шынарларын, оларның сагыш-сеткилиниң арыын, бот-боттарының мурнунга хүлэзлгезин көргүзүп турар. Шиниң кол рольдарында артист Клара Токачакова, РСФСР-ниң алдарлыг артистери, мурнунда чылдарда биске көзп телевидениеге ойнап турган Клавдия Чаркова, Анатолий Щукин, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Дмитрий Килижеков, Вера Чебодаева болгаш өскелер-даа ойнап турар.

Лермонтов аттыг шии театрының хакас бөлүүнүң артистери репертуарында кирген чогаалдарны хакас болгаш орус дылдарга арыг ойнап турар дээрзин демдеглевес аргажок.

Ынчангаш бистиң программавыска хакас өңнүктеривистиң шиизин кажан чарлай бээрин хайгаарап, ону көрүнче телекөрүкчүлерин чалап турар бис.

А. ЧАРАШ-ООЛ,
Кызылдың телевидение студиязының чечен чогаал дамчыдылгаларының улуг редактору.

Москваже аъттанып̆аннар

СССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатkан Бүгү-россияның көдээ уран чүүл көрүлдезиниң шиитпирлиг түңнелинге киржири-биле бистиң республиканың бот-тывынгыр артистери дүүн Москваже ужупкаанар. Олар чоруурунуң мурнунда боттарының программазын көргүскен. Бистиң артистеривистиң барык-ла он ажыг минута иштинде болур оюну онзагай хевирлиг. Ниити ансамбльда беш каргыраачылар, сыгытчылар, ийи хөгжүмчү (игил, бызаанчыда), алды эр болгаш дөрт кыс хомусчулар тааланчыг кылдыр ойнаарлар. Дараазында Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи К.-С. Ак-оол сыгытты борбаңнадыр, а С. Куулар аңаа сыгыт хевирлерин күүседирлер. Ооң соонда «Мөген-Бүрен» колхозтуң малчыны Х. Мыйзон «Бай-ла Хемчиимни» узун, хоюг кылдыр бадырыптар.

Бистиң бот-тывынгыр артистеривистиң бо солун программазын СЭКП Тыва обкомунуң секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. Мөңдуме, облпрофчөвүлелдиң даргазы Т. Ч. Норбу болгаш Тыва АССР-ниң Культура министри М. С. Хомушку олар магадап көргеш, артистерниң чедиишкинниг ойнап, ак-көк Тываның уран чүүл талазы-биле ат-алдарын камгалаарын күзээннер.

ЧУРУКТА: ансамбль күүселде үезинде.
С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

Тывынгыр чорук

Бо таварылга Эстонияда Суure-Яаниниң ыяш ажылагыйынга болган. Ийи ыт дилги изинге таваржы берген. Ол канчаар-даа кажарлаза, бодуңуң изин будулдурup чадап каан болгаш ыттар шуут ызырты чедип келгенер. Девидээн дилги арыг кыдымында лесхоз бажыңынче углаш кылыштыптаткан. Ол ынаар кире халаш, кол чадап өрү үне чүгүрген. Дилги ынаар киргеш, ажык эжик артынга хорун чыдыпкан.

Ол аразында кижилер маңнажып келгеш, эжиктя хааптарга, дилги дутпалыг өрөлте арткан.

Л. КОЙТМЕТС,
СЭТА-ның корр.
СУУРЕ-ЯАНИ,
ЭСТОН ССР.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ-17ДЕ
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылгалар программазы. 12.05—Медээлер. 12.10—Өңнүг телекөргүзүг. Мультфильмнер программазы. 12.50—«Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа. 13.30—«Музыкалыг маргылдаа» Ереванның электромашина тудуунуң заводунуң база Хабаровскиниң «Дальизель» заводунуң Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң маргылдаазы. 14.30—«Тарылга чоруп тур». Узбекистанның ховуларындан репортаж. 15.00—Өңнүг телекөргүзүг. «Комсомолдуң ырлары». 15.30—Агаар-десант шеригларының командылакчызының оралакчызы генерал-лейтенант И. И. Лисовтуң паралага конференциязы. 16.15—16.25—Чапсар. 16.25—«Төнчү чок оруктар». Урал-чечен фильм. 17.40—Өңнүг телекөргүзүг. «УССР-ниң Буковинаның ыр болгаш танцының алдарлыг ансамбли». Фильм-концерт. 18.00—«Үе». Информастыг программа. 18.30—Өңнүг телекөргүзүг. «Совет Киргистан. Документалдыг телефильм. 19.30—Өңнүг телекөргүзүг. Оперетта артистериниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

20.00—«Аныяк гвардия». Дамчыдылга. 20.30—«Тываның неделязы». Информастыг программа. 21.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

21.30—«Олег Ефремовтуң рольдары». Телефильм. 23.00—«Үе». Информастыг программа. 23.30—02.00—Өңнүг телекөргүзүг. «Амыдырал-биле деңнежир чыл.» Уран-чечен фильм. (1-ги, 2-ги серия).

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, сонгу районнарга хар чаар. Барыын утланыышкыны хаттын дүргени секундала 5—9 метр чедер. Агаарның температуразы элгыг черлерге 2 градус чылыгзан 2 градус чедип соор, өскелеринге 3—7 градус соок болур.

Кызылга биче булуттаар, чагбас. Агаарның температуразы 3—5 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эң сөөлгү хүн» 9.30, 11.25, 15.15, 17.10, 19.05. «Хай-бачыт» 13.20, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гойя» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даурия» (1-ги, 2-ги кезектери) 13.40, 16.50, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Узун чаштыг чараш кыс—Варвара» 9.00, 14.30. «Боолуг болган болзумза» 10.40, 12.40. «Кижи—оркестр» 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАРЛАЛ

Тываның автосентелге заводунуң чанында чиик автомашиналар сентээриниң болгаш техниктиг ажаалда чорударының станциязы ажылдап эгелээни-биле холбаштыр, хуула «Москвич», «Запорожец», «Волга» болгаш ГАЗ-69 маркалыг автомашиналарлыг кижилериниң машиналарынга кандыг сентелге негеттинии гурарының дугайында чагыттыны заводка 1973 чылдың апрель 1-ге чедир киперип чарлап тур.

Кандыг кезектерни сентээри болгаш белдирлерни солуурy негеттинии турарын чагыгга айтыры чугула.

Бистиң адресивис: Кызыл, Автосентелге заводу. 21—36 дугаарлыг телефонче ажыл шагының үезинде долгаар.

ЯНЗЫ-БҮРҮ МЕДЭЭЛЕР

АЖЫКТЫГ СЕМИНАР

Мөңгүн-Тайга районнуң колхозтарында, албан организация, бүдүрүлге черлеринде хана солун редакторларының, редколлегия кежигүннериниң, партия эге организацияларының секретарьларының семинары болуп эрткен.

Ук семинарга СЭКП райкомунуң секретары И. Успуң «Парлалгага партийжи удурултуга», партия райкомунуң инструктору А. Ооржак «Хана солуннуу каастап шимээри» деп темаларга лекцияларны тодаргай чижектерни киирип турган номчаанар.

Семинарның тончүзүндө хана солун делгелгезинге утка болгаш шимелде талазы-биле дээре болган районнуң культура бажыңының «Культура ажылдакчызы» деп хана солунун СЭКП райкомунуң хүндүлел бижин-биле шаңнаан. Семинарга Мугур-Аксы школазында «Башкы» солуннуң редактору В. Даваа, райкүүскомда «Совет ажылдакчы» солуннуң редактору М. Дадар-оол болгаш өскелер-даа ажылының дуржулгазын чугаалаанар.

Т. БЕГЗИ.

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЛАР

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чадааннаның Культура бажыңының Борбаанды Маадыроолга удуртkан агиткультбригадазы районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының малчыннарынга доктаамал аалдап барып, лекция, беседаны кылып, солун программалыг концертти көргүзүп келген.

Агиткультбригада «Чыраа Бажы» совхозтуң Шык-Бажы, Мажалык сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларынга концертти көргүскен. Районнуң «Билиг» шнтилел организациязының харыысалгалыг секретары М. Дугаржап «Делегей байдалының дугайында» лекцияны номчаан. Олар «Сүт-Хөл» совхозтуң, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтарның сүт-бараан фермаларынга база чораанnар.

Каяа-даа баарга агиткультбригаданың концертин ажылчылар сонуургал-биле көргеннер.

М. СЕВЕН.

ЭҢ ЭКИ ХОВУ ТУРЛАА

СЭКП Тандың райкому болгаш райкүүском часкы ховуажылдарының үезинде механизаторларның болгаш тараажыдарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле «Эң эки ховуу турлаа дээш» дээн конкурсту чарлаан. Ооң нетелдерин ажылдап кылгаш, ажыл-агыйларже тарадып чоруткан, конкурстуң түңнелин апрель 1-де үндүрер.

Конкурстуң негелделерин күүсеткеш, бирги черни алган ховуу турлаанга вымпелди болгаш радиолаңы, ийиги, үшкү черни алганнарга акша шаңналын тыпсырын шиитпирлээн.

Районнуң колхозтарының, совхозтарының, дуржулга станциязының ажыл-ишчилери ховуу турлагларын үдегерлиг кылдыр дериири-биле ажылды шапкынчыткан.

К. ДЕСПИЖЕК.

КЫШТЫ ҮДЭЭН

Кызыл хоорай Советиниң Кара-Хаак суурунуң чурттакчылары кыш үдээриниң байырлалын эрттирген. Аңаа хой кижи кирипкен. Олар бедик чагы бажынче үнер, шоодай кедип алган чаржыр болгаш өске-даа маргылдааларга идепкейлиг кирипкен.

Кыш үдээриниң байырлалын клуб болгаш библиотека ажылдакчылары бир дугаар организастап турар-даа болза, ону багай эвес эрттирген.

З. БУРУННЕЙ.

Уссурий тайгазында пар аглакчыларының кадыр-берт коңналары-ла хой. Чоокта чаа аң аглап, тудар талазы-биле сураггаан Аверьян Черепанов болгаш Георгий, Владимир, Петр Круглов алышкылар улуг олчалыг болганнар. Сихотэ-Алиньниң ырак-узак тайга-сыннарындан олар үш парны тудуп алганнар. Оларның бирээзи 140 килограмм деңзилиг болган.

Парлар—ыраккы Чөөн чүкүү тайга-сыннарының байлаа. Оларны күрүне камгалалында алган.

ЧУРУКТА: Круглов алышкылар. Солагай талазындан—Георгия, Петр болгаш Владимир тутkан парының чанында.

Г. ХРЕНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

АЛДАН-МААДЫРЛАР 1883 1973

З. МААДЫРЛАРНЫҢ БАШТЫҢНАРЫ

(Эгээн №№ 51, 52, 55 «Шында»).

АЛДАН-маадырларның шимчээшкинин баштап турган биче дүжүмет Дажыма болгаш арат Самбажыктың дугайында төөгү документтеринден, сактыышкыннардан, улустуң аас болгаш чечен чогаалдарындан хой үүлдерни билип ап болур. Ынчалзажок олар кымнарыл, кана чурттап чорааннарыл, үзелбодалы, ызыгууру кандыг кижилерил, чогум үүл дээш араттарны демиселге эмилелдей бергеннерил, оода чадаарда оларның арын-шырайы, аажы-чаңы кандыг чораавыл дээш оон-даа өске айтырыглар кижиниң сагыжында болганчок-ла кирип келир.

Ынчангаш тыва удустуң хосталга дээш, чаагай амыдырал дээш көдүрүлп үнген ол демиселин удуртуп баштап турган эрес-маадырларның дугайын архив материалдарындан, сактыышкыннардан корген, билген үүлдерими номчукчуларга бир янзы кылдыр бижип сонуургадырын, ол үениң байдалынга турганынга чоокшуладып бижиримни оралдаштым. Тываның хоочун ажылдакчыларының бирээзи, персоналдыг пенсионер Танов Седип-оол-биле чоокта чаа ужуражырымга алдан-маадырлар дугайында очулдуруп турган материалдарындан элээн хой үүлдерни меңээ чугаалап берди. Ооң соонда бо эгени ынчаар бижип бодал тыптып келди.

Д А Ж Ы М А

БИЧЕ Ховалыгларның хүндүзү Дажыманың угу ядыы. Ону бичиизинде Дажы деп адаар турган. Моол ламаларга хөделдеп турган моол бижикке өөренгени чадап чок. Ол элээн улгадып чорда, ооң адынга ийма деп сөстүг немээн. Дажы-ийналап чорза-чорза ол ат Дажыма деп адаттыпа берген. Моол үжүк-бижикти билир апыяк эрни суму черинге бижээчиледип каан. Элээн үе өрткен соонда хүндү дужаалга чедип, ак чиңзени кадаан.

Суму чаңгызының дузалакчызы, сумунуң иштики ажылын эңмелээр, албан-үндүрүтүнүң хавыртынып турарын карактаар хүндү дужаалдыг дүжүмет апарган Дажыма даштыкы болгаш иштики дарлакчыларның чурттуң чонун кайы хире молчуп, дорамчылап чоруурун өскелерден артык билир болгаш оларны көөр хөңнү чок чораан болгаш ядыыларга үргүлчү дузалажып турган.

Алыс уту ядыы Дажыманың араттарга чоок чоруун Даа кожуунуң нояң, дүжүмөттери база-ла билир турган болгаш ону бичии-ле чүве ужуудан кымчылап, шаагайтап турганнар.

«Шаанда дошкуи үгер-даа Бызыяа Дажыманы дыка-ла кымчылап чораан. Хүндү, чаңгы-даа болу бергеш, бажын ыжыды шаагайтадып алган. чиңзезин алзыпкан келир ындыг кижи».

(Архив документтизинде Шевер-оолдуң сактыышкынынган).

...1875—80 чылдар. Каш чыл дургузунда Хемчикке улуг хай-халап болган. Хеп-хенертен өөскээн бурган-дүмаа (оспа) чалар от-биле домей бүгү сумуларны хоозурадыпкан. Чамдык аалдар коданкоданы-биле «кызыл дустаан». Мал-маган-даа артпаан. Артхан чон аш-чуттан дезип. Чаадаана ооруупче көжүп киргилээш, чамдыктары байларга хөлечиктеп, өскелери тайга, сыпдан аңнап, айлап, бестеп азыраттыныр эгелээн. Даа, Бээзи кожууннар хоозураан. А манчы-кыдатка болгаш амбын нояңга оргүүр-тудар албан-үндүрүгүнүң хемчээли хевээр арткан, харын-даа аалдараны-биле кады кырлы берген өрөгелериниң үндүрүг, албаны чыл-чылы-биле толеттинмейн, үүктелип туруп берген.

ОЛ айтырыгны шиитпирлээри-биле Тываның бүгү кожууннарының нояң, дүжүметтериниң улуг хуралын амбын нояң чымылдыргап. Ол чышкыга Дажыма:

— Бистиң сумунуң хой чону кырылган. Ол хой албан-үндүрүгүнү толеп шыдавас бис — деп чугаалаан.

Тываның бүгү кожууннарының өске нояң, дүжүметтерин ону тоовайн, дээди хайыраатыларга чашнаалап, кыдат, моол, орус садыгжыларның өрезин толээри-биле он хойнуң болгаш он боданың бирээзин-не албан-үндүтке тудар деп чарлыкты үндүртеннер.

— Он чедер хокшулдуг өрөге бистиң сумудан тывылбас. Хүндү менде безин дөрт баш бода арткан—деп, Дажыма, туруп кээп могейин чугаалаан. Ону кым-даа дыңнавазын. Чүгле дошкуи Бызыяаның караа араай кылынган.

...Дажыма хүндүнүң аалы амгы Алдан-Маадыр суурнуң чоогунда Шолук Ховуга турган. Байларның улуг хуралынга чонну камгалап чүве чугаалаан дээш, Даа кожуунуң чагырыкчылары мени кайын аңаа салырларыл деп Дажыманың сезигленишкини шынап-ла шын болган. Бир-ле чазып аалдар чайлаглап турар душта, Дажыма сумузунуң чонун эргээш аалынга чедип келирге, элчи келгеш барган болган.

— Нояндан кижи чораан баады. Сени кыйгырткандыр— деп, Дажымага кадайы Дырышбай чугаалаан.

— Ам үүү деп чарлык кылыр дижи бергеннер ирги—деп, Дажыма улузун хөлзетпезин бодап, чугаалаанган. Ооң чээрби хар чоокшулап орар кара чаңгыс эргелиг кызы Дарташ ора:

— Кагар, кымчылаар дей берзе-ле дезиптер сеп, ачай—деп, адазын кээрген чагаан.

— Кайыын ынчап баарлар, уруум. Дүрген чедип кээрин кызыдар мен.

ДАЖЫМА даартазында коичуг эртелеп догеринген, «Чоон-бора» дээр аской аъдын мунгаш, дошкуп даанын аалынче хаһкан. Даа кожуунуң Ак-Монгуштарындан изыгуур салгаан нояннары кыжын амгы Чаа-Холдуң Кызыл-Тайга адээнге кыштаглаашл, чайын Адар-Төштүң бетинде Ак-Хемге чайлаар турганнар.

Дажыма Адар-Төшке хан кээрге, улус нояң аалынын чоон (көжүрүп) турган.

Дошкуи-даа Бызыяа белеткел каан өргээзинге саадапгарга, Дажыма барып бараалгаан. Өгнүң эжиниге чоокшулап ора бижээн ооргазындан халапшадыр дүжүрген, кок даалымба топунуң өөктериниң четче өөктеттингенин хынаш, бөргүн чазай кеткеш, өже киргеп.

Даа дорде олбукта саадапкан, шайлаан орган. Дажыма кирип келге-ле:

— Нояң амыр-ла!—деп, мени айтыргаш, эдектерин чада каггаш чалбарып чыдыпкан. Ол шагда үгер-дааларга ужуражып келген бүгү чон—дүжүмет-даа, арат-даа кижи оларга ыяап-ла чалбырап согүрүүр турган. Багай сөгүрүүр болза, хорлок—эриидээр, кымчылаар. Нояңче чоокшулап бозбас, самдар хептиг кижи нояңга бараалгавас.

Амыр-менди солушкаш, Дажыма эжик аксынга чалбараан черинге шошкайтыр олурупкан. Бызыяа нояң аарган орган сарыг пайын ширээге тургузуп каап, таакпы тиге берген. Даа таакпызын тип алырга, Дажыма кыскаш-биле кызыл хөмүрүү кыскаш, нояныың таакпызын кыпсып берген. Нояндан дедирленип кылаштап келгеш база-ла шошкайтыр олурупкан Бызыяа даңзаазын каш соруп чоруй арны-бажы дирчайтыр хуула берген. «Чүү-ле болчук ирги» деп Дажыманың арны тос деп агара берген. Тоштап коорге демги от тудуп турган кыскажы нояңче угландыр аввазы берген чыткан.

— Кочага даргазын кый деңер, оолдар. Дажыманы баглаашл, чүс каккаш садыгынар—деп, нояң дужааган. Дажыма канчаар-даа чай албайн чорда, эжик даштында турган ийи кочага кире халчып келгеш, ооң чоон кара кежегезин сетирип алганнар.

...Ол аразында Дажыманың бодалыңга хөй-ле үүлдер киргеп. Манчы-кыдаттарның, иштики болгаш моол нояннарның бодүүн чонну кам-хайыра чок чүдүп чиң чоруурy базым бүрүзүнден илдеп. Албан-үндүрүгүү ядыларже чай каап онаар. Эрин-шаажы оларның ходунда. Тыва кожуунларының амбын нояны Таңды-Тываның дээди чагырыкчызы, нояң-губернатор дужаалдыг (орус дылдаа документтилеринде бижээн Властитель Танну-Тувы, Верховный правитель, князь-губернатор дээн) Өлчей-Очур даштыкы дээрбечилерге чашпаалан, Улаастай хүрээзиниң херимни чаартырынга 500 даң монгүнүү бодуңуң үлүүлден кииргеш, ол акшаны ядыылардан хөвырып алганын болгаш ол белек дээш амбын нояныың база бир бедик дужаалды алганын Дажыма өскелерден артык билир.

Ол үеде Кон-Сөөкке, Чыдыг Кара-Сугга хүрээлер тудуп эгелээн. Оларның шүүдели база-ла ядыыларга онаашкан.

Даа кожуунуң Ак-Монгуш, Кара-Монгуш, Ондарлар, Хомушкулар база Кедээ-Ооржак, Иштии-Ооржак, Улуг-Хованлыг, Биче-Хованлыг, Иргит, Сат дээш оон-даа өске сумуларның ядыы араттары кызагдал, түрегделге шыдашпайн, болүүлгежин алгаш уурук-суурuктап демисежип чоруп турарын Дажыма эки билир. Харын-даа оларга дузаламаш, оларның талазынче кире бээрининг белен чораан...

КОЧАГА даргазы Дажыманың ак чиңзелиг бөргүн дорде бурган баарынга чалаам, Дажыманы үндүр соорту берген. Ол шагда ыңдыг турган: дүжүмет кижиниң кадарда бөргүн бурган баарынга салып каар, а аңаа арат кижи болза, бөргүн бодуңуң баарынга салып каар.

Чаа-ла дөртеннээн Дажыманың соолгу катап кактырганы бо. Үүс катап деген кымчы взиниң куржаңгылары читпейн чорда-ла ядыыларны эвилелдээш, байларга удур тутчуп, хөделип үнген. Дүңмазы Шокар-Сегбеин эш кылып алган.

(Уланчылыг).

С. МААДЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл. Шегинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдагый киллизинин 21-47, үлетүүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кедээ ажылтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганза 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Пар ама 2. Тираж 15453. Чагыг № 690.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шегинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС-400.